

Onderwijs in tijden van onmacht, een allegorie van de twijfel

Karin Heremans - directrice Atheneum

GO! Koninklijk Atheneum Antwerpen, een school met een missie
Het GO! Koninklijk Atheneum van Antwerpen heeft zijn wortels heel diep in de geschiedenis van Vlaanderen. Deze 'Ecole Secondaire' werd in 1807 opgericht door Napoleon, die het onderwijsmonopolie van de clerus wilde doorbreken. In de loop van de geschiedenis speelde de school een belangrijke rol bij maatschappelijke en politieke evoluties in Vlaanderen. Als het ware voorbeschikt, groeide destijds enerzijds de gedachte van de vrijzinnigheid, anderzijds die van de verdraagzaamheid en het pluralisme 'avant la lettre'. Als kers op de taart mocht het Atheneum ook een culturele rol spelen en droeg het bij tot de waardering van de Vlaamse volksaard: de school werd een centrum waaruit de Vlaamse Beweging zou opbloeien.

Anno 2015 is dit bastion van Vlaams nationalisme en vrijzinnigheid geëvolueerd naar een multiculturele school met meer dan 60 nationaliteiten. Elke leerling heeft zijn eigen verleden, zijn eigen levensbeschouwing, zijn eigen culturele rijkdom, maar ook zijn eigen problemen en vooral zijn eigen toekomst. Deze confrontatie van verschillen nodigt uit tot een voortdurende dialoog ten dienste van een actief gedeeld wereldburgerschap. Via een baanbrekende werking van 'actief pluralisme' waar het 'geloof in de mens' centraal staat, neemt het Atheneum opnieuw zijn verlichtende voorttrekkersrol op als bolwerk van inspiratie voor zijn studenten, leraren, oud-leerlingen, de buurt... en de stad Antwerpen in al haar aspecten.

Een school is altijd deels een spiegel van en voor de maatschappij, aangezien ze de kinderen van deze maatschappij herbergt. Zoals de verscheidenheid aan inwoners van de stad Antwerpen in de loop der jaren is geëvolueerd, zo is het Atheneum geëvolueerd naar een multiculturele school met een waaier aan nationaliteiten. Het leerlingenbestand bestaat uit autochtone Antwerpenaars, migrantenjongeren van de tweede en derde generatie en anderstalige nieuwkomers, waaronder eveneens politieke en economische vluchtelingen.

Het is dan ook die mix van nationaliteiten en culturen die uitnodigt tot dialoog en die ons in onze beleidsvisie een stapje verder laat gaan: actief pluralisme wordt ons streefdoel in het kader van positieve neutraliteit. Binnen dit actief pluralisme wordt de diversiteit aan filosofische, ideologische of levensbeschouwelijke opvattingen van de leerlingen beschouwd als een rijkdom, een meerwaarde en een pijler van ons onderwijs. Positieve neutraliteit is bijgevolg niet waardenvrij, kleurloos of vrijblijvend. Het impliceert een positieve erkenning en waardering van verschillende meningen en gedragvormen en legt de nadruk op gemeenschappelijke waarden.

Anderzijds is actief pluralisme niet vrijblijvend of synoniem voor 'alles kan en alles mag'. Het is gebaseerd op een gemeenschappelijke sokkel van basiswaarden zoals wederzijds respect, de vrijheid van het individu, de vrije meningsuiting, de universele rechten van de mens, de scheiding van kerk en staat, de gelijkwaardigheid man-vrouw en het vrij wetenschappelijk onderzoek. In het 'actief gedeeld wereldburgerschap' dat de school nastreeft staan deze algemeen aanvaarde menselijke waarden centraal. Wederzijds respect voor elkaar betekent dat éénieder zich in de dagelijkse omgangsvormen laat leiden door de universele morele regel van de wederkerigheid: "Behandel een ander zoals je zelf behandeld wil worden".

Op 15 januari 2003 werd de voorbouw van onze school getroffen door een zware brand. Verschillende klaslokalen en burelen, doch ook het decorum van onze monumentale feestzaal, met onder meer negen historische schilderijen, gingen in de vlammen op.

De schilderijen, deels fresco's, deels op doek, waren allegorische voorstellingen van de kunsten en de wetenschap, allen van de hand van Franz Vinck en geheel in de traditie van het eind van de negentiende eeuw. De restauratie van de voorbouw nam meer dan 10 jaar in beslag en gebeurde in twee fases. Tijdens de laatste fase werd de feestzaal gerenoveerd. De zaal kreeg meteen de naam AthenA, gekoppeld aan het beeld dat ooit op het dak stond en dat door de erosie na de brand verwijderd diende te worden.

Voor deze nieuwe zaal maakte beeldend kunstenaar Luc Tuymans München, een kunstwerk dat de hedendaagse tegenhanger is geworden van het enige aan de brand ontsnapte schilderij, de Allegorie van de Faam, van Franz Vinck. Tuymans werk toont een monolythische figuur gehuld in een lange, blauwe mantel, die het gelaat verhuult achter een masker. München geeft geen geheimen prijs. Hoewel de toeschouwer gemakshalve kan vermoeden dat zich achter het masker een vrouw verschuilt, is dat in werkelijkheid niet zo duidelijk. Tuymans wil de toeschouwer confronteren met een complex figuur en neemt daarmee bewust afstand van de allegorische voorstellingen die voorheen de statige muren van de feestzaal opluisterden. Die allegorieën, geplukt uit de klassieke mythologie, waren stichtende beelden met een duidelijke boodschap die zowel het onderwijzend personeel als de leerlingen wezen op hun plichten.

Tuymans' werk vervangt zo'n allegorie: De Maagd van Antwerpen, een doek dat de stadsmaagd portretteerde als beschermster van het onderwijs. De Maagd ging in vlammen op tijdens de brand in 2003, die de feestzaal en een groot deel van de voorbouw in de as legde. Slechts één doek overleefde de brand, de Allegorie van de Faam, dat als een pendant voor Tuymans' München aan de overzijde van de feestzaal hangt. Twee werelden: die van de eenduidige boodschap die in een academische stijl aan de man werd gebracht, en die van de onduidelijke suggestie die, net zoals de zoekende toets van Tuymans, uitnodigt om vragen te stellen. De Allegorie van de Faam oriënteert, München desoriënteert.

Je zou Tuymans' werk kunnen omschrijven als een Allegorie van de Twijfel, niet enkel de cartesiaanse twijfel die de basis vormt van het onderwijsproject van het GO!, maar ook de twijfel die zich meester maakt van de pubers en jonge adolescenten die op zoek gaan naar hun identiteit en van het lerarencorps dat deze zoektocht in goede banen moet leiden, de twijfel van een maatschappij die op zoek is naar een duurzaam samenleven in verscheidenheid.

Die twijfel durven toelaten is het begin van alle wijsheid.

Als school durven we de ruimte te geven aan die twijfel.

Er zijn geen eenvoudige antwoorden te verzinnen op de uitdagingen van dit tijdsgewricht. Wat een school wel kan doen, is leerlingen confronteren met de heel verschillende claims op 'de waarheid', hen aanleren dat identiteit altijd gelaagd is, hen leren om zelfstandig te denken over maatschappelijke thema's waarmee ze geconfronteerd worden, hen tonen dat de angst voor het onbekende en het vreemde nooit overwonnen wordt door dogmatiek, maar nood heeft aan nuancering en inzicht, aan het aftasten van verschillende zienswijzen, aan zowel zelfrespect als respect voor de ander.

Tuymans' werk nodigt uit om aan die zoektocht te beginnen omdat het werk radicaal weigert eenvoudige antwoorden te geven. De toeschouwer weet niet wie die figuur is, waarom die gemaskerd is, zich hult in een cape of een tulband op het hoofd draagt. Wij blijven zoekend achter, maar wie zoekt, verdient meer respect dan wie ervan overtuigd is de waarheid gevonden te hebben. Dat is de boodschap die we samen met Tuymans en onze leerlingen meegeven aan de toeschouwers, in de hoop dat ze als een zinderend blauw veld in éénieders geheugen blijft gegrift.